

Ks. BOGDAN MICHALSKI

RAMON LLULL I KLASZTOR MIRAMAR

Jeszcze nie ucichły echa i komentarze powtarzane na dworach możnych po wyprawie króla Francji Ludwika IX na Maurów (1270), a już w murach klasztor-nych grupa franciszkanów szykowała się do nowej krucjaty. Tym razem krucjaty duchowej – bez miecza. Miała to być walka na argumenty rozumu, aby ukazać siłę miłości. Człowiekiem, który w epoce krucjat miał odwagę rzucić ideę ewan-gelizowania muzułmanów, był Ramon Llull. U króla Aragonii Jakuba II uzyskał poparcie dla swojego projektu i zamierzał przedstawić go papieżowi. Podjął się wykładów na uniwersytecie na Sorbonie, aby zyskać adeptów dla swojej idei, a w końcu sam trzykrotnie popłynął do Tunezji, gdzie został uwięziony, za następ-ny raz deportowany, aż w końcu ukamienowany. Pisarz, filozof, mistyk, chlu-ba miasta Palma na Majorce i błogosławiony Kościoła katolickiego. Właśnie mija 700 lat od jego śmierci. Klasztor, który powstał z inicjatywy Ramona Llulla miał być ośrodkiem dla studiowania języka arabskiego. Celem było jednak przygotowa-nie przyszłych misjonarzy. Próba zrekonstruowania programu nauczania pozwala odpowiedzieć na pytanie czy klasztor Miramar to tylko szkoła językowa, czy to już szkoła misyjna?

1. ODPOWIEDŹ NA WEZWANIE

Idee, które zrodziły się w umyśle i sercu Ramona Llulla, nie pochodziły z niepo-hamowanych ambicji, lecz były odpowiedzią na wezwanie, jakie usłyszał w cza-sie wizji Chrystusa ukrzyżowanego. Wiemy o niej z relacji jego uczniów, którym

Ramon Llull w podeszłym wieku opowiadał historie ze swego życia. Spisali oni to, co usłyszeli i *Vita Coetanea* (1311) jest dzisiaj źródłem wiedzy o jego życiu¹. Według tej relacji pewnej nocy, gdy komponował kantatę wychwalającą jedną z dam dworu, ujrzał Chrystusa ukrzyżowanego. Odłożył pisanie i próbował zasnąć. Na drugi dzień, gdy zamierzał kontynuować przerwana kompozycję, wizja Chrystusa powróciła. I tak było przez pięć dni. Zaczął rozmyślać nad tym, co ujrzał i przyjął, że jest to niezawodny znak, że Chrystus go wzywa, aby porzucił dotychczasowe życie i poświęcił się służbie Ukrzyżowanemu. Jego dalsze postępowanie świadczy o tym, że potraktował wizję poważnie. Nowe życie rozpoczął od spowiedzi, do której nie przystępował od wielu lat, potem poświęcił czas na umartwienia, pokutę i modlitwę. Zafascynowany św. Franciszkiem z Asyżu chciał jak on zostawić wszystko i iść jego drogą. Opuścił służbę na dworze aragońskim i rozszedł się z żoną, zabezpieczając ją i dzieci hojnym uposażeniem, jakie miał ze sprzedaży części majątku. Odbił dwie pielgrzymki – do Nuestra Señora de Rocamadour w Quercy i do Santiago de Compostela, poświęcił się też dziełom miłosierdzia. Przed wszystkim jednak rozmyślał nad tym, jak najlepiej mógłby służyć Chrystusowi. Za namową swego przyjaciela św. Rajmunda de Penyafort rozpoczął studia i medytację. Po okrzepnięciu na nowej drodze ułożył projekt zawierający trzy elementy. Głównym zadaniem, jakie sobie wyznaczył, było wyprowadzenie z błędu niewiernych, czyli muzułmanów. Do tego miały posłużyć dwa następne: opracowanie apologetyki chrześcijańskiej na gruncie racjonalizmu i wprowadzenie języków orientalnych na studia uniwersyteckie jako narzędzia dla przyszłych misjonarzy.

Nowe życie Ramona Llulla rozpoczęło się, prawdopodobnie, latem 1265 r. Choć sam Ramon jako pisarz pozostawił po sobie wiele dzieł², to jednak z biografii, jaką zostawił potomnym, niełatwo jest ustalić przebieg jego życia.

2. CO WIEMY O RAMONIE LLULLU?

Nie znamy dokładnie daty jego urodzenia ani śmierci. Urodził się w Palmie na Majorce, ale nie wiemy, gdzie zakończył ziemską pielgrzymkę. Wiadomości o jego życiu czerpiemy głównie z *Vita Coetanea* i porównujemy z danymi rozproszonymi

¹ ANONIMO. *Vita beati Raymundi Lulli*. W: Biblioteca de Autores Cristianos (B. A. C.). Vol. 212. Madrid 1948 s. 46-76; zob. A. BONNER, L. BADIA. *Ramón Llull: Vida, pensamiento y obra literaria*. Barcelona 1991; A. LLINARÉS. *Ramon Llull*. Barcelona 1968; J. XIRAU. *Vida y obra de Ramón Llull. Filosofía y mística*. México 2004.

² S. M. Zwemer podaje listę 321 dzieł Ramona Llulla. Większość została wydana po katalońsku, znane są jego dzieła wydane w oryginale po łacinie i arabsku, ale można przypuszczać, że niektóre z nich były tłumaczeniami zrobionymi na polecenie autora. S. M. ZWEMER. *Raimundo Lulio primer misionero cristiano entre los musulmanes*. Michigan 2007 s. 93-103.

w różnych jego dziełach, szczególnie z powieścią *Blanquerna*, w której zawarł wiele wątków biograficznych³.

Przyszedł na świat w szlacheckiej rodzinie aragońskiej. Jego ojciec, Ramon, służył przy królu Aragonii Jakubie I podczas zdobywania Majorki okupowanej przez Arabów (1229). Za udział w walkach otrzymał znaczne posiadłości na wyspie i przeniósł się tam z Barcelony wraz ze swoją żoną Isabelą. Według niektórych biografów, jego nazwisko rodowe brzmiało Amat. «Llull» mogłoby być pewną formą przezwiska, które z biegiem czasu przyłgnęło do rodziny i zastąpiło nazwisko rodowe⁴. Jedyny syn Ramona Llulla i Isabeli de Erill przyszedł na świat już na Majorce w r. 1232⁵. Imię otrzymał po ojcu, który zadbał także, by jego syn odebrał wychowanie i wykształcenie odpowiednie do swego stanu i od młodości poznawał tajniki życia na dworze królewskim. Na dworze króla aragońskiego służył najpierw jako paź, a następnie jako wychowawca jego syna Jakuba, przyszłego króla Majorki. Ożenił się młodo, z Blanką Picany, z którą miał dwoje dzieci, Dominika i Magdalenę. Aż do 1265 r. służył na dworze Jakuba II w randze majordomusa. Korzystał z przywilejów życia dworskiego, chętnie sięgał po cytrę, wiele pisał i otaczała go sława nadwornego poety. Nie zachowały się jego utwory z tego okresu, gdyż po swoim nawróceniu twórczość trubadurów uważał za naganną, jako niewnoszącą nic dobrego ani do miłości małżeńskiej, ani do miłości Bożej. Zniszczył je zatem, a jego autobiografia rozpoczyna się dopiero od momentu, gdy, jak pisze, miał już lat 30. Po swoim nawróceniu pierwszy okres życia oceniał jako jałowy i bezowocny. W *Liber Contemplationis* tak opisywał swoje życie spędzone na dworze:

Widzę, o Panie, że drzewa każdego roku wydają kwiaty i owoce, każde według swego rodzaju, z czego ludzkość ma przyjemność i korzyść. Ale ze mną, grzesznikiem, nie było tak; przez trzydzieści lat nie przynosiłem owoców na tym świecie, tylko wyjaławiałem ziemię i do tego jeszcze byłem szkodliwy i złośliwy w stosunku do moich przyjaciół i sąsiadów. Zwykle drzewo, choć nie ma rozumu i poznania, jest bardziej owocne niż ja byłem, dlatego wstydę się ogromnie i uznaję za godnego wielkiej nagany⁶.

³ R. LLULL. *Libre de Blanquerna*. Ed. Obres de Ramon Llull. T. 9. Mallorca 1914; TENŻE. *Blanquerna*. Palma de Mallorca 2002.

⁴ A. LLINARÉS. *Ramon Llull. El mallorquí universal*. Randa (Mallorca) 2008 s. 12. Jego nazwisko pojawia się w literaturze w kilku wersjach: w języku katalońskim Llull, po hiszpańsku Lulio, w literaturze francuskiej Lulle, po łacinie Lullus. Również jego imię występuje w wersjach językowych: Ramón, Raimundo, Raimundus. W tym opracowaniu będziemy trzymać się formy oryginalnej: Ramon Llull.

⁵ Taką datę przyjmuje się dzisiaj jako najbardziej prawdopodobną. Niektórzy przesuwiają ją na 1235 r. Tamże s. 6; A. SAWICKA. *Ramon Llull, poeta szalony z miłości*. W: R. Llull. *Księga Przyjaciela i Umiłowanego. Breviarz mistyczny*. Kraków 2003 s. 8.

⁶ R. LLULL. *Liber Contemplationis in Deo*. IX, 257. Za: ZWEMER. *Raimundo Lulio* s. 32-33 (tłum. własne).

Po doznaniu wizji Chrystusa ukrzyżowanego Ramon Llull zmienił dotychczasowy styl życia i poświęcił się wyłącznie służbie Bogu. Wszystko to, co od tego momentu robił, miało za cel ukazanie wartości chrześcijaństwa i przybliżenie do Jezusa tych, którzy jeszcze w Niego nie wierzyli. W sposób naturalny pierwszą grupą, do której chciał się zwrócić z orędziem zbawienia, byli licznie zamieszkujący Majorkę muzułmanie. Rozpoczął zatem studiowanie arabskiego i islamu, uzupełnił swoją edukację podstawową i teologiczną. Łaciny uczył się u cystersów. Zaczął także pisać po katalońsku dzieła apologetyczne. Pozyskał dla swojego projektu króla Jakuba II, który ufundował klasztor, w którym przyszli misjonarze studiowali pod kierunkiem Llulla. Swoją projekt chciał przedstawić papieżowi i w tym celu wybrał się do Rzymu, ale w międzyczasie papież Honoriusz IV zmarł (4 kwietnia 1287). Następni papieże nie poświęcali mu wiele uwagi. Uczestniczył trzy razy w kapitule generalnej dominikanów i tyle samo razy w kapitule generalnej franciszkanów. Wiele podróżował, odwiedzał dwory królewskie, wykładał na uniwersytetach, a w międzyczasie pisał. Dla potrzeb apologetyki opracował system rozumowego dochodzenia do wszelkiej prawdy, który nazwał *Ars Magna*⁷. Chciał w ten sposób udowodnić twierdzenia filozoficzne, ale też teologiczne. System, wielokrotnie udoskonalany i przerezagowywany, zostawił nam w ostatecznej wersji w 1308 r. W 1292 r. Llull, który miał już około 60 lat i sławę uczonego, wyruszył na wyprawę misyjną do Tunezu, gdzie podjął dysputy teologiczne z muzułmańskimi uczonymi. Tunez był w tym czasie centrum zachodniego świata muzułmańskiego i pod jego murami zakończyła się w 1270 r. nieudana wyprawa krzyżowa króla francuskiego Ludwika IX. To, czego król nie osiągnął mieczem, Ramon Llull chciał osiągnąć argumentami rozumowymi. Efekt pierwszej dysputy był taki, że niektórzy przekonali się do chrześcijaństwa i poprosili o chrzest⁸, a przerażony imam namówił sułtana do uwięzienia niebezpiecznego misjonarza. Llull został uwolniony po interwencji jednego ze swych adwersarzy. Uciekł ze statku, który miał go deportować, i przez trzy miesiące ukrywał się jeszcze w porcie Goletta (dzisiejszy *Halq el-Wād*), umacniając swoją małą grupę uczniów. Nie mogąc realizować swojej metody misyjnej, popłynął do Neapolu. Drugi raz do północnej Afryki Llull wybrał się w 1307 r. Tym razem przybył do Bijayah (obecnie Algieria), gdzie na rynku miasta chciał udowodniać wyższość chrześcijaństwa nad nauką Mahometa. Skończyło się to wzburzeniem ludu i półrocznym więzieniem. Deportowany, tym razem skutecznie, dotarł, choć z wieloma trudnościami, do Pizy.

Po kilku latach Llulla spotkało niemałe zaskoczenie, gdy papież Klemens V, który dwukrotnie odsyłał go z niczym, zaprosił go do udziału w soborze w Vienne

⁷ R. LLULL. *Ars compendiosa inveniendi veritatem (Art abreujada d'atrobar veritat)*. Moguntiae 1721.

⁸ „Disposuerat viros famosae reputationis et alios quamplurimos ad baptismum quos toto animo affectabat deducere ad perfectum lumen fidei orthodoxae”. ANONIMO. *Vita beati Raymundi Lulli*. Za: ZWEMER. *Raimundo Lulio* s. 61 przypis 6.

(1311), aby tam przedstawił swój projekt szkół językowych dla misjonarzy. Ojcowie soborowi, zajęci przede wszystkim sprawą templariuszy, wysłuchali jednak z uwagą propozycji, które przedłożył im Llull. W uchwałach soborowych znalazło się zalecenie dotyczące wprowadzenia na uniwersytetach języków orientalnych⁹.

Po raz trzeci wybrał się Llull do Tunezji w r. 1315. Znał niebezpieczeństwa, jakie go mogą spotkać, ale też szukał okazji, aby krwią przypieczętować swoje oddanie Chrystusowi. Pisał o tym wyraźnie:

Ludzie zazwyczaj umierają ze względu na wiek i z zimna; ale, jeżeli taka jest Twoja wola, Twój sługa nie tak chciałby umrzeć; wolałby umrzeć z żaru miłości, jak Ty byłeś gotowy umrzeć za niego¹⁰.

Taką też śmierć znalazł. Został ukamienowany. Nie wiadomo, czy zakończył życie pod gradem kamieni, czy na statku, który odwiózł go do Europy. Wierni uczniowie i przyjaciele pochowali go w kościele św. Franciszka w Palmie na Majorce¹¹.

Ramon Llull zostawił po sobie ogromną spuściznę literacką – ponad 300 pozycji w języku katalońskim, arabskim i łacińskim. Był pierwszym filozofem średniowiecza, który swoje nauczanie sformułował nie po łacinie, lecz w języku ludowym. Swoim piśmiennictwem stworzył podwaliny języka katalońskiego. Pisarz, uczony, mistyk, misjonarz, a przede wszystkim człowiek, który chciał wszystkich chrześcijan zmobilizować do nawracania pogan i w sercu świata muzułmańskiego miał odwagę mówić o zbawieniu, jakie przynosi Jezus Chrystus.

Z punktu widzenia misjologii szczególnie interesujący jest klasztor Miramar, w którym przez kilkanaście lat franciszkanie przygotowywali się do misji *ad gentes*.

3. FUNDACJA KLASZTORU MIRAMAR

Dość trudno określić czas i miejsce funkcjonowania klasztoru Miramar. Dokumentem, na którym można się oprzeć, jest bulla *Laudanda tuorum* zatwierdzająca

⁹ *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski*. T. 2: (869-1312) Konstantynopol IV, Lateran I, Lateran II, Lateran III, Lateran IV, Lyon I, Lyon II, Vienne. Red. A. Baron, H. Pietras. Kraków 2003 s. 583-585; F. BÉCHEAU. *Historia soborów*. Kraków 1998 s. 145.

¹⁰ R. LLULL. *Art de Contemplació*. Ed. Obres de Ramon Llull. T. 9. Mallorca 1914 s. CXXIX, 19 i CXXX, 27. Za: ZWEMER. *Raimundo Lulio* s. 82.

¹¹ Po śmierci uczonego misjonarza rozwinął się jego kult. Miał on charakter lokalny i napotkał na trudności. Nicolau Eimeric (1320-1399), inkwizytor, był przeciwnikiem nauki Llulla i posądzał go o herezję. Papież Grzegorz XI umieścił w 1376 r. 20 pism Llulla na indeksie ksiąg zakazanych, a do tego dołączyła czarna legenda o kontaktach Llulla z alchemią. Dopiero 500 lat po swej śmierci, w 1847 r. Ramon Llull został uznany przez Kościół za błogosławionego i było to zatwierdzenie istniejącego kultu. Wspomnienie liturgiczne w archidiecezji Palma de Mallorca obchodzi się 27 listopada. SAWICKA. *Ramon Llull* s. 23.

fundację, którą wystawił papież Jan XXI z datą 17 października 1276¹². Wiemy z niej, że fundatorem instytucji misyjnej jest infant Jakub, usytuowana jest na Majorce, na terenie parafii św. Bartłomieja w Valdemossa, w miejscu zwanym Daya. W dokumencie papieskim nie występuje nazwa Miramar, pojawia się ona później w korespondencji między Ramonem Llullem a królem Jakubem II. Bulla mówi jedynie o „monasterium sive locum religiosus”. W klasztorze miało zamieszkać 13 franciszkanów, wyznaczonych przez ministra prowincjalnego, których zadaniem było studiowanie języka arabskiego. Po odpowiednim przygotowaniu mieli zostać wysłani na misję «do pogan», a ich miejsce mieli zajmować sukcesywnie następni. Pierwsi zakonnicy zamieszkali w klasztorze w r. 1276. Po kilku miesiącach funkcjonowania klasztoru, widząc perspektywy rozwoju tej instytucji, król Jakub II przesłał do papieża prośbę o zatwierdzenie fundacji¹³. Bulla papieska była odpowiedzią na prośbę króla¹⁴. Aby zakonnicy skierowani na studium języka mogli się poświęcić temu celowi i nie potrzebowali troszczyć się o swoje utrzymanie, klasztor został uposażony w ziemie i winnice, a król zobowiązywał się do zabezpieczenia utrzymania braci ze swoich własnych dóbr. Klasztor miał również prawo do pobierania jałmużny¹⁵. Wszystkie dobra przynależne do klasztoru miały być administrowane według Reguły Braci Mniejszych. Dane wyżej przytoczone znamy jedynie z bulli papieskiej, gdyż ani akt fundacyjny, ani petycja królewska o zatwierdzenie fundacji nie zachowały się do naszych czasów¹⁶. Liczba 13 braci nie była wybrana przypadkowo i nie zależała od możliwości lokalowych klasztoru. Dla Ramona Llulla była symbolem wspólnoty doskonałej, na wzór Jezusa i apostołów. Kiedy w r. 1305 proponował papieżowi Klemensowi V zakładanie szkół językowych dla misjonarzy, również wyznaczył liczbę 12 braci z przełożonym jako 13¹⁷. Z *Vita beati Raymundi Lulli* wiemy, że idea powołania takiego ośrodka misyjnego i sposób jego funkcjonowania pochodzi od Llulla i on skierował taką prośbę

¹² IOANNES XXI. *Bulla Laudanda tuorum*. W: *Les registres de Gregoire X (1272-1276) et de Jean XXI (1276-1277)*. A cura di Jean Guiraud e E. Cadier. Paris 1906 doc. 53; S. GARCÍAS PALOU. *El Miramar de Ramon Llull*. Palma de Mallorca 1977 s. 38; apendice doc. 2.

¹³ Zakonnicy mogli zamieszkać w klasztorze przed 27 lipca 1276 r., czyli jeszcze za życia Jakuba I Zdobywcy, a Jakub II wysłał prośbę do papieża o zatwierdzenie fundacji przed swoją koronacją na króla Majoriki, czyli przed 12 września tego samego roku. GARCÍAS PALOU. *El Miramar* s. 45.

¹⁴ *Tamże* s. 15.

¹⁵ Ponieważ w dokumentach papieskich i królewskich jest mowa o jałmużnie, dlatego nie mówimy o fundacji w sensie prawnym, gdyż nie odpowiadało to ówczesnemu rozumieniu fundacji w sensie prawa kanonicznego ani reguły franciszkańskiej. Pomijając w tym opracowaniu wątek prawny, możemy mówić o infancie Jakubie jako fundatorze tej instytucji, a samą fundację rozumiemy w sensie ogólnym. Szeroko na ten temat *tamże*. s. 38-46.

¹⁶ *Tamże* s. 16.

¹⁷ *Tamże* przypis 12.

do infanta Majorcki. Prośbę taką przedstawił Ramon Llull Jakubowi II w czasie swojego pobytu na dworze królewskim w Montpellier na początku r. 1275¹⁸.

Lokalizację klasztoru można ustalić na podstawie dokumentu stwierdzającego zamianę posesji (*alqueria*) między cystersami z klasztoru Nuestra Señora de la Real a królem Majorcki. Zakonnicy otrzymali posesję Na Matona, a przekazali królowi posesję Dayano (Deià). Dokument nosi datę 15 października 1276 r. Dokument wystawiony trzy lata później, 9 lutego 1279 r., potwierdzający donację dla klasztoru Cystersów, wyjaśnia przyczynę tej zamiany: w posesji zwanej Dayano miał powstać klasztor Franciszkanów Miramar¹⁹. Dokładna lokalizacja klasztoru w Dayano nastręcza trudności, gdyż z dokumentów wiemy tylko, że był położony w miejscu oddalonym i otoczony winnicami. Nie jest znany opis jego architektury, a w ciągu wieków zapewne wielokrotnie przebudowywany, dziś może nie zachowywać żadnych oznak dawnego przeznaczenia²⁰.

4. *RATIO STUDIORUM* W MIRAMAR

Dla zakwalifikowania klasztoru Miramar jako szkoły językowej lub jako szkoły misyjnej najważniejsza jest próba rekonstrukcji programu nauczania. Nie posiadamy dokumentu, który mógłby nam bezpośrednio posłużyć do tego celu. Największą pomocą służą nam petycje, jakie od 1292 r. Ramon Llull kierował do papieży Mikołaja IV²¹, Celestyna V²² i Bonifacego VIII²³, w których proponował otwarcie szkół języków orientalnych dla misjonarzy. Określał w nich warunki, jakie powinny być stawiane studentom tych szkół. Według Llulla kierowani do takich szkół duchowni, zakonni czy diecezjalni, powinni być już wykształceni w filozofii, teologii i naukach biblijnych. Powinni znać już dokładnie naukę Kościoła. Ponieważ w tym czasie Miramar był w pełnym rozkwicie, należy zakładać, że takie warunki stawił też braciom kierowanym do tego klasztoru. Możemy przyjąć z dużym prawdopodobieństwem, że Miramar nie był przeznaczony dla studiów początkowych i nie uczono tam teologii od podstaw, nie prowadzono kursu *trivium* i *quadrivium*, wykładanego wówczas na uniwersytetach i w szkołach katedralnych. Do Miramar mieli być kierowani zakonnicy już po święceniach. Wykształcenie ogólne kandydatów do święceń mogło być w tamtych czasach niezbyt rozległe. Synod

¹⁸ *Tamże* s. 43.

¹⁹ „Et Alcheream, quam vos vocatis Grangiam de Dayano, cum aquis et molendinis, et terminis ac pertinentiis suis, exceptis his, quae a vobis pro intercambio habuimus ad opus Monasterii Fratrum Minorum de Miramar”. *Tamże* s. 18 przypis 14.

²⁰ Budynek, który wskazywany jest jako najbardziej prawdopodobne ulokowanie klasztoru Miramar, jest dzisiaj w rękach prywatnych, należy do rodziny Luisy Vives Ripoll.

²¹ R. LLULL. *Quomodo Terra Sancta recuperari potest*. Mallorca 1954 s. 96.

²² TENŻE. *Petitio (ad Coelestinum V)*. Moguntiae 1722 s. 51.

²³ TENŻE. *Petitio (ad Bonifatium VIII)*. Ms. Paris Nat. Lat., 15450, 543 v.

w Coyanzy (1050) i Synod w Santiago de Compostela (1056) określały, że przyjmujący święcenia mają znać jedynie psalmy, hymny i kantyki z brewiarza oraz czytania, ewangelie i modlitwy z liturgii²⁴. Kandydatom na misjonarzy Ramon Llull stawiał wyższe wymagania.

Bulla papieska określała jasno, że w klasztorze bracia mają studiować język arabski, aby móc prowadzić misje wśród muzułmanów. Jest więc pewne, że tego języka w Miramar uczono. Czy były w programie także inne języki? Z dużym prawdopodobieństwem można zgodzić się, że był prowadzony również kurs języka hebrajskiego, na wzór szkół językowych dominikanów²⁵. R. Ballester na początku XX w. postawił tezę, że w Miramar nauczano również chaldejskiego i syryjskiego²⁶, co S. Garcías Palou uważa za bezpodstawne²⁷.

Jest oczywiste, że sama znajomość języka nie wystarcza do prowadzenia misji. Kandydatów do ewangelizowania muzułmanów trzeba było dobrze przygotować pod względem znajomości Koranu, nauki Mahometa, kultury i obyczajów w świecie muzułmańskim, jak również sposobu patrzenia wyznawców islamu na chrześcijaństwo. Bez takiej znajomości wszelka misja z góry byłaby skazana na niepowodzenie²⁸. Można zakładać, że pomysłodawca szkoły zatroszczył się, by przyszli misjonarze byli przygotowywani również w tym kierunku.

Działalność pisarska i całe życie Ramona Llulla po nawróceniu dają pewność, że system apologetyczny przez niego opracowany był również przedmiotem nauczania w Miramar. W swoich pismach i petycjach kierowanych do papieży wyrażał przekonanie, że dla skutecznego ewangelizowania misjonarz powinien posiadać nie tylko dobrą znajomość nauki Kościoła i języka ludzi, do których się kieruje, ale też umieć walczyć bronią intelektualną, dla obrony swoich pozycji i zwalczania błędów przeciwników. W 1292 r. przekonywał papieża Mikołaja IV, że misjonarze powinni być wyposażeni w księgi pozwalające siłą rozumu bronić

²⁴ J. D. MANSI. *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*. T. 19. Graz 1960 s. 788, 836.

²⁵ Ramon Llull przyjaźnił się z dominikaninem Rajmundem de Penyaafort, był pod jego wpływem, on kierował jego rozwojem intelektualnym i duchowym w początkowym okresie po nawróceniu. Po śmierci żony Blanki Picany (1290) chciał nawet wstąpić do Zakonu Kaznodziejskiego, czego mu jednak odmówiono. Z pewnością znał szkoły językowe dominikańskie i mógł z nich zaczerpnąć pewien wzór, jednak jak dowodzi o. M. Batllori SJ ośrodek Miramar nie był kopią szkół dominikańskich. M. BATLLORI. *Ramon Llull y Sant Ramon de Penyaafort* (Ponencia presentada al II Congreso Internacional de Lullismo). Miramar, Mallorca 1976; GARCÍAS PALOU. *El Miramar* s. 70.

²⁶ R. BALLESTER. *Bosquejo histórico sobre la instrucción pública en Mallorca*. Palma de Mallorca 1904 s. 20.

²⁷ GARCÍAS PALOU. *El Miramar* s. 71 przypis 20.

²⁸ W próbach odtworzenia programu nauczania w Miramar bierze się pod uwagę to, co sam Ramon Llull pisał o klasztorze w *Libre de Blanquerna*, powieści, w której zawarł wiele wątków autobiograficznych. W rozdz. 65 pisze, że w klasztorze takim uczą się „różnych nauk i różnych języków” (*diverses sciencies e diverses lengues*). LLULL. *Libre de Blanquerna* s. 231. „Diverses sciencies” daje podstawę do przypuszczenia, że w Miramar były wykładane różne przedmioty konieczne dla pełnego przygotowania misjonarzy.

prawd wiary i obalać błędy niewiernych²⁹. Zapewniał też, że taką broń intelektualną, *rationes necessarias*, zawarł w wielu swoich dziełach³⁰. Bez wątpienia myślał tu o swojej podstawowej księdze apologetycznej *Ars compendiosa inveniendi veritatem* (*Ars Magna*)³¹. Dzieło, to opublikowane po raz pierwszy w 1274 r., mogło już być pisane – jak uważa M. Conde Salazar – z myślą o wykładach w przyszłej szkole misyjnej³². Pracował nad tym dziełem prawie przez całe swoje życie. Dostosowywał treść do możliwości odbiorców, kilkakrotnie wydawał w różnych wersjach, a ostateczną zostawił nam w 1308 r. Jeżeli przykładał do niej tak wielką uwagę, byłoby niezrozumiałe, aby nie chciał włączyć jej do nauczania w Miramar³³.

Można przyjąć, że uczono także geografii, jako że Ramon Llull pisał, iż jej poznanie jest konieczne dla misjonarzy³⁴, a dzięki osobistym podróżom po krajach śródziemnomorskich i na Bliski Wschód wiedział, jaką korzyść przynosi znajomość terenów, po których człowiek się porusza.

Z przytoczonych argumentów możemy z dużą dozą pewności zakładać, że klasztor Miramar nie był ośrodkiem studiów podstawowych, gdyż Ramon Llull wymagał, aby kierowani do niego zakonnicy byli już dobrze wykształceni w filozofii, teologii i naukach biblijnych. Studiowano tam język arabski, być może też hebrajski, podobnie jak w szkołach językowych prowadzonych przez dominikanów, od których pomysłodawca mógł zaczerpnąć pewien wzór. Uczono też innych przedmiotów pozwalających poznać świat muzułmański, do którego kierowano się w pierwszej kolejności. Wykładana była też apologetyka, jako intelektualne narzędzie do konfrontacji z innowiercami.

Jeżeli faktycznie taki był zestaw przedmiotów wykładanych w Miramar, to ośrodek stworzony przez Ramona Llulla na Majorce możemy uważać nie tylko za szkołę języka arabskiego czy studium języków orientalnych, jak się często o tym

²⁹ „[...] habentes ita rationes necessarias quibus positions, quas infidels facere possent, destruantur, et objections eorum; et positions, quae fideles faciant et objections permaneat”. R. LLULL. *Tractatus de modo convertendi infideles*. Mallorca 1954 s. 102.

³⁰ GARCÍAS PALOU. *El Miramar* s. 73; TENZE. *Las «rationes necessariae» del beato Ramon Llull, en los documentos presentados por él mismo a la Sede Romana*. „Estudios Lulianos” 6:1962 s. 311-325.

³¹ R. LLULL. *Ars compendiosa inveniendi veritatem*; zob. B. MENDIA. *La apologética y el arte lulianas a la luz del agustinismo medieval*. „Estudios Lulianos” 6:1962 s. 209-239.

³² M. CONDE SALAZAR. *Liber de gentili et tribus sapientibus*. W: *Los Mundos de Ramón Llull en las lenguas de hoy*. Red. J. Butiñá. Madrid 2012 s. 53.

³³ Zob. M. CRUZ HERNANDEZ. *La fundación de Miramar y el sentido de la «sabiduría cristiana» de Ramon Llull*. „Estudios Lulianos” 22:1978 fascs. 1-3 s. 1-7.

³⁴ „El conocimiento de las regiones del mundo es extremadamente necesario para la república de los creyentes y la conversión de los no creyentes, y para resistir a los infieles y al Anticristo. El hombre que no conoce la geografía, no solamente ignora por dónde anda, sino también a dónde va. Ya sea que procure la conversión de los infieles, o trabaje para otros intereses de la iglesia, es indispensable que conozca las religiones y las condiciones geográficas de todas las naciones”. ZWEMER. *Raimundo Lulio* s. 50.

pisze, lecz za prawdziwą szkołę misyjną. Być może pierwszą tego typu, czyli z sześciomiesięcznym programem nauczania, nastawionym na przygotowanie do pracy misyjnej.

Pozostaje jeszcze pytanie, kto nauczał w Miramar? Języka arabskiego zapewne któryś z miejscowych Arabów, jakich wielu mieszkało na wyspie. Sam Ramon Llull uczył się w ten sposób, choć dla jego nauczyciela ten kurs arabskiego zakończył się tragicznie³⁵. Można zakładać, że apologetykę według *Ars Magna* wykladał osobiście Llull, przynajmniej przez pierwsze trzy lata, ale twierdzenie, że kierowanie całym ośrodkiem powierzył dominikaninowi Ramonowi Martí, jak uważa R. Ballester, wydaje się bezpodstawne³⁶.

Wypada również zaznaczyć ramy czasowe funkcjonowania ośrodka Miramar. Przyjmuje się, że pierwsi franciszkanie zamieszkali w nim w r. 1276, jak to było wspomniane przy omawianiu fundacji klasztoru. Trudno ustalić rok, w którym klasztor przestał funkcjonować. Wskazówkę do tego daje nam Ramon Llull, który w *Desconhort* (1295) ubolewa, że Miramar już nie istnieje. Ks. S. Garcías Palou w jednym z artykułów udowadnia, że data wspomniana w innym piśmie Llulla powinna być odczytana jako r. 1292³⁷ i ten rok należy przyjąć jako koniec działalności franciszkanów w Miramar. Wiemy z dokumentów, że w 1301 r. klasztor Miramar został przekazany cystersom z Nuestra Señora de la Real, a wcześniej została w nim urządzona królewska hodowla sokołów, która mogła funkcjonować przynajmniej kilka lat³⁸.

Przyczyny opuszczenia przez franciszkanów klasztoru Miramar pozostają nieznane. Może osłabł duch misyjny we wspólnocie, a może zaczęły się trudności z jego utrzymaniem³⁹. Historyk L. Pérez Martínez sugeruje, że główną przyczyną

³⁵ Języka arabskiego uczył Llulla przez dziewięć lat kupiony specjalnie w tym celu niewolnik. W czasie dyskusji doszło do ostrej wymiany zdań i rękoczynów. Interweniowali pozostali służący i niewolnika zamknięto w areszcie. Na drugi dzień, gdy Ramon Llull zgłosił się do magistratu, by uwolniono nauczyciela, okazało się, że ten, być może spodziewając się surowego wyroku, popełnił w nocy samobójstwo. LLINARÉS. *Ramon Llull* s. 28.

³⁶ BALLESTER. *Bosquejo histórico* s. 21; GARCÍAS PALOU. *El Miramar* s. 71.

³⁷ S. GARCÍAS PALOU. *La fecha del «Desconhort», en relación con las visitas del beato Ramon Llull a la corte papal*. „Estudios Lullianos” 7:1963 s. 79-87; TENZE. *Por qué la fecha «M CC IX II» de un documento orientalista de Ramon Llull debe leerse «1292»*. „Estudios Lullianos” 15:1972 s. 197-211.

³⁸ J. VICH Y SALOM, J. MUNTANER Y BUJOSA. *Documenta Regni Majoricarum*. Palma de Mallorca 1945. Doc. 54 s. 75-77.

³⁹ W styczniu 1291 r. król aragoński Jakub II zatwierdził donację w wysokości 5000 sueldos, którą jego poprzednik Alfons II przeznaczył na rzecz klasztoru Miramar. Była to ostatnia udokumentowana renta, jaka została przyznana franciszkanom w Miramar. Rok później, 5 stycznia 1292 r., król kazał wrócić do Miramar dwóm braciom, którzy przebywali w Walencji. Byli to br. Bernardo Folch i br. Simon de Corna. Tą datą zamyka się historia Miramar, o której możemy wnioskować na podstawie dokumentów. S. Garcías Palou zakłada, że przyczyną zamknięcia klasztoru mogła być ekonomiczna i wynikać z faktu, że Jakub II, król Majoriki, stracił panowanie na wyspie, a nowy władca Jakub II Aragoński nie był zainteresowany utrzymaniem klasztoru. GARCÍAS PALOU. *El Miramar* s. 248-268.

mogła być nieobecność Ramona Llulla w Miramar, który opuścił wyspę w 1279 r. i podjął się wyprawy na Bliski Wchód⁴⁰. Ramon Llull nie był w pełni włączony do Zakonu Braci Mniejszych, był tercjarzem. Nie kierował ośrodkiem, którego był pomysłodawcą i założycielem, Miramar miał swojego gwardiana i podlegał ministrowi prowincjalnemu. Jego siła moralna i autorytet uczonego mogły być jednak na tyle silne, że konflikt między nim a osobami odpowiedzialnymi za funkcjonowanie klasztoru był łatwy do przewidzenia. Czy sugestia Péreza Martíneza, zgłoszona w czasie II Międzynarodowego Kongresu Lulliańskiego w 1976 r., jest słuszna, pewnie nigdy się nie dowiemy.

Domysłów może być wiele, ale znane dzisiaj nam dokumenty milczą o wydarzeniach, powodach i osobach, które doprowadziły do zamknięcia szkoły misyjnej Miramar.

5. MIRAMAR I WSPÓŁCZESNE WYZWANIA INKULTURACJI

Idea stworzenia szkoły przygotowującej do pracy misyjnej wśród muzułmanów wyszła od człowieka, który dla miłości Boga porzucił karierę i rodzinę. Ramon Llull poświęcił całe swoje życie, aby przekonać możliwych tego świata do konieczności solidnego przygotowania misjonarzy. Choć klasztor Miramar funkcjonował tylko kilkanaście lat, idea studiowania języków orientalnych dla konfrontacji z niechrześcijanami znalazła uznanie na soborze w Vienne. Program nauczania, jaki mógł być prowadzony w tym ośrodku, pozwala nazwać go szkołą misyjną i stawia wyzwania dla dzisiejszych centrów przygotowujących do pracy przyszłych misjonarzy. Przygotowanie językowe jest zawsze poza wszelką dyskusją, ponieważ konieczność porozumienia się z drugim człowiekiem bez tłumacza jest dzisiaj oczywistością. Nie jest już tak oczywista konieczność poznania kultury człowieka żyjącego w innych realiach i przygotowania się do spotkania z tą odmiennością. A jest to pierwszy krok ku procesowi inkulturacji. Bez niej nie sposób myśleć dzisiaj o owocnym, czyli trwałym ewangelizowaniu. Św. Jan Paweł II w encyklice misyjnej pisał:

Proces włączenia Kościoła w kultury narodów wymaga długiego czasu: nie chodzi tu o dostosowanie czysto zewnętrzne, gdyż inkulturacja «oznacza wewnętrzne przekształcenie autentycznych wartości kulturowych przez ich integrację w chrześcijaństwie i zakorzenienie chrześcijaństwa w różnych kulturach»⁴¹.

Proces inkulturacji, choć wymaga długiego czasu, może być hamowany lub przyspieszany. Hamowany, gdy misjonarz wraz ze słowem Bożym niesie cały багаż naleciałości własnej kultury. Przyspieszony, gdy głosiciel Ewangelii potrafi być

⁴⁰ Tamże s. 280.

⁴¹ JAN PAWEŁ II. *Encyklika Redemptoris missio* (7.12.1990). Wrocław 1995 (52).

na tyle „niewidoczny” ze swoją kulturą, że słowo Boże zajaśnieje w całej pełni⁴². Może się to dokonać, gdy ewangelizujący rozumie, że każdy człowiek przyjmujący orędzie zbawienia jest w stanie wyrazić wiarę według własnego odczucia piękna, sposobu myślenia i organizowania życia, słowem w całej swojej kulturze. Początek takiego procesu zaczyna się, gdy ktoś chce spotkać się z człowiekiem innej kultury i nawiązać z nim dialog.

Ramon Llull przygotowywał misjonarzy, by w teologicznych dysputach umieli przekonywać o wyższości chrześcijaństwa nad islamem. Wierzył, że racje rozumowe wystarczą, aby ktoś przyjął wiarę chrześcijańską. Dzisiaj doświadczenia całych wieków stawiają nowe wymagania. Trzeba więc tak przygotowywać misjonarzy, aby nie tracąc własnej tożsamości kulturowej, umieli docenić wartość każdej kultury, by bogactwo kultury nie przysłaniało mocy słowa Bożego, a dialog z inną religią nie zwalniał z ewangelizacji⁴³.

RAMÓN LULL Y EL MONASTERIO MIRAMAR

R e s u m e n

A fines del siglo XIII, funcionaba en Mallorca un monasterio franciscano llamado Miramar. El artífice de la idea fue el beato Ramón Lull (1232/35-1315/16): escritor, sabio, místico y terciario franciscano. En los documentos oficiales, el monasterio figuraba generalmente como un centro de estudios de lengua árabe. Un intento de reconstrucción del plan de estudios nos muestra que además de la enseñanza del idioma árabe se impartía conocimientos sobre las materias que permitían conocer la cultura y religión del mundo islámico; también se enseñaba apologética, que Ramón Lull consideraba como indispensable en la confrontación intelectual con los infieles. Esto nos permite considerar al Miramar como una verdadera escuela misionera.

Tłum. Karol Kurowski

Słowa kluczowe: Ramon Llull (ur. ok. 1232 – zm. ok. 1315), klasztor Miramar, szkoła misyjna, teologia misji.

Key words: Ramon Llull (born on ca. 1232 – deceased ca. 1315), Miramar monastery, school of mission, theology of missions.

⁴² J. RÓŻAŃSKI. *Wokół koncepcji inkulturacji*. Warszawa 2008 s. 34-35.

⁴³ JAN PAWEŁ II. *Encyklika Redemptoris missio* (55).